

СЕКУЛЯРНА РЕЛІГІЙНІСТЬ ЯК ВИЯВЛЕННЯ УТРАТИ ДОСВІДУ «ЖИВОЇ ВІРИ»

У статті досліджуються різні аспекти виявлення сучасної релігійності населення Європи, зокрема в колишніх соціалістичних країнах Східної і Центральної Європи, а також України в контексті сенсу життя, уявлення про трансцендентність, есхатологічної усвідомленості, євхаристійної зорієнтованості віруючих, практикування «живої віри» в повсякденному житті, вплив релігійної віри на якість особистого і сімейного життя, суспільну активність, світовідчуття і світорозуміння людини.

Ключові слова: сенс життя, есхатологічна свідомість, євхаристійна зорієнтованість, релігійна культура, світська культура, криза віри, сурогатна релігійність, практичний атеїзм, секуляризація.

Постановка проблеми та її актуальність. На порозі другого і третього тисячоліття християнська церква зіткнулася з посиленням наступом дехристиянізації і секуляризації, яка, як зазначав Іван Павло II, «болісно торкнулася багатьох народів і суспільств, у яких колись квітла віра і християнське життя». Це спричинило втрату «живої віри» або позбавило її вирішального значення в житті, призвело до розладу або знецінення християнського морального способу життя.

Сучасна глобалізація, яка значно посилила секуляризацію, створила для церкви (не лише для католицької, а й православної і протестантських спільнот) нові виклики: світоглядний релятивізм, релігійний індивідуалізм, практичний атеїзм, тобто релігійну байдужість, усунення Бога зі щоденного життя, або, як характеризував ці явища Бенедикт XVI, «люди, які належать до Церкви, живуть життям, яке суперечить вірі».

Обґрунтовуючи закономірність і необхідність «нової євангелізації церкви і світу», папа пояснив: «Якщо в минулому ще можливо було зауважити існування однорідного культурного матеріалу, загалом прийнятного для віри і цінностей, натхненних нею, то сьогодні це вже не актуально для більшої частини суспільства через глибоку кризу віри, яка вразила багатьох людей» [3, с.3].

Відтак, дефіцит «культурного матеріалу», на ґрунті якого зростала і формувалася в минулому християнська віра, призвів до глибокої кризи віри, сутнісні виявлення якої охарактеризовані у зверненні папи 24 травня 2012р. до учасників Загальних Зборів Конференції єпископів Італії, із закликом «працювати над відновленням Церкви», розпочати «нову євангелізацію Церкви і світу» (саме так: спочатку – церкви, а потім – світу). Концептуальний підхід для з'ясування причин, викликів і наслідків кризи віри та її подолання Ватикан бачить у наступному [11, с.5]:

- ситуація секуляризації характерна особливо для суспільства з давньою християнською традицією, оскільки знищує культурну тканину, яка ще в недавньому минулому була об'єднуючою сферою, що охоплювала і формувала все людське життя – від народження до «переходу у вічне життя». Сьогодні вже немає розуміння цінностей того духовного спадку, які були основою західної цивілізації і становили її життєдайну лімфу. Ця істина уже не сприймається як незаперечна й необхідна для майбутнього розвитку. Відтак, колись врожайній християнській землі загрожує перетворення на секулярну пустелю, в якій зерно християнської віри буде роздушене, затопане і запропачене;

- підтвердженням цього є занепад християнської практики, що засвідчує незначна участь в євхаристійній Літургії, а ще нижча – в Таїнстві сповіді, а також відсутність у багатьох колись охрещених власної ідентичності й приналежності: вони не знають засадничого змісту віри або вважають, що можуть її зберегти без посередництва Церкви. Ця

категорія осіб постійно, з року в рік, зростає: вони з сумнівом ставляться до істин, яких навчає Церква; для інших Царство Боже уже не асоціюється з цінностями, які об'явлені в Євангеліє, і не стосується її християнської віри і християнського способу життя;

- сьогодні гостро стоїть проблема Бога, який, по суті, усувається з горизонту віри і життя багатьох осіб, коли навіть згадка про Бога не супроводжується байдужістю, замкненістю або запереченням, то все ж є бажання зіпхнути віру в суб'єктивну сферу, віднести її до проблеми внутрішньої, приватної, викинути із суспільної свідомості; відсутність відкритості на «Трансценденцію або усвідомлене її відкидання провадить до «кризи серця», яка нині ранить Європу, оскільки є кризою духовною і моральною;

- у теперішній час, коли Бог став для багатьох великим Незнайомцем, а Ісус Христос сприймається як постать з минулого, Церква не може відновити місійну діяльність без відновлення якості нашої віри і нашої молитви. Ми не можемо віднайти людей для Євангеліє, якщо самі першими не повернемося до глибокого досвіду Бога; звідси впливає наше завдання «нової євангелізації церкви і світу». Саме ці фактори актуалізують дослідження сучасної секулярної релігійності як виявлення втрати живої віри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В соціологічному аспекті сучасна релігійність та тенденції її девальвації в Україні досліджувалася кандидатом історичних наук Л.Шестипальцем (стаття «Релігійність населення України через призму секулярної парадигми» в «Українському релігієзнавстві», – 2014. – №71) із застосуванням індекса компартменталізації, започаткованого бельгійським соціологом К.Доббелером, який відображає поділ у свідомості індивідів між їхніми релігійними віруваннями та їх політичними, економічними, науковими поглядами.

Кандидат соціологічних наук Н. Пивоварова (стаття «Релігія і релігійність в системі цінностей і життєвих пріоритетів українців» в «Українському релігієзнавстві», 2015. – №74) визначила характер взаємозв'язку між вірувальною самоідентифікацією респондентів та деякими їх ціннісно-світоглядними позиціями.

Наше дослідження якоюсь мірою відрізняється узагальненим поглядом і компаративним підходом до верифікації сучасної секулярної релігійності в країнах старої Європи, Східної і Центральної Європи, а також в Україні.

Мета дослідження: верифікувати характер сучасної релігійності в Європі і зокрема в Україні та встановити чинники, які сприяють втраті «живої віри» та її секулярності.

Завдання дослідження: розкрити характер дехристиянізації Західної Європи; визначити чинники формування секулярної релігійності населення країн Східної і Центральної Європи після демонтажу в них комуністично-атеїстичної системи; дослідити співвідношення оцерковленої (в есхатологічному і єхаристійному усвідомленні) і формалізованої, сурогатної релігійності в різних конфесіях і регіонах України; виявити значення релігійності серед визначальних цінностей особистого і сімейного життя.

Виклад основного змісту. Який же конкретний вияв має криза віри в країнах Європи? Франція на початку 90-х років минулого століття ще зберігала титул «улюбленої доньки» Католицької церкви: у ній налічувалося 90% католиків від усього населення країни. Через 20 років (2010р.) конфесійна і світоглядна ситуація докорінно змінилася: католиків залишилося 51%, мусульман – 4,5%, іудеїв – 1%, протестантів – 3%, атеїстів і агностиків (сумнівних в об'єктивному пізнанні чогось надприродно, трансцендентного) – 31%, 9% - конфесійно не визначених. У Німеччині: католиків – 30,9%, лютеран – 30,2%, мусульман – 4,26%, атеїстів і агностиків – 31%, 3,75% – конфесійно не визначених.

Про зростаючу секуляризацію британського суспільства засвідчують такі стрімкі процеси його дехристиянізації. Згідно з опитуванням у 2001р, 70% британського населення відносило себе до християн, але вже в 2007р. це число зменшилося до 53%, а кількість британців, які відвідують церкву, зупинилося на позначці 15%. Дві третини дорослого населення Великобританії (66%) взагалі не мають жодного відношення до церкви або якоїсь іншої форми релігії. Ці люди розділилися порівну між тими, хто в минулому належав до церкви,

але вже покинув її (16 мільйонів) і тими, хто ніколи не належав до церкви (16,2 млн.) [7, р.141].

Ці тенденції є свідченням тектонічних змін у ставленні до релігії британського суспільства, яке фактично, як вважає К.Браун, вступило в постхристиянську еру: «Відбувається не тільки подальший занепад організованого християнства, але смерть культури, яка раніше визначала британський народ в цілому як християнський <...> Культура християнства відійшла в минуле у Великобританії нового тисячоліття» [8, р. 193,198].

Під час перепису населення деякі британці відносили себе, за традицією, до християн, але це не означало їхньої приналежності до будь-якої церкви та виконання ними якихось релігійних обрядів. У британському суспільстві домінує споживацький підхід, згідно з яким релігійність та її практичні вираження є лише питаннями особистого вибору та комфорту. «Ми живемо в суспільстві, – пояснює єпископ Гордон Бейтс, – яке зараз здебільшого є в другому або навіть в третьому поколінні язичницьким <...> дуже багато людей взагалі не мають жодних залишків християнської віри» [9].

Проте характер релігійності тих осіб, які вважають себе католиками, протестантами, православними, чисто номінальний, «розмитий», що межує між релігійним індивідуалізмом і практичним атеїзмом. Про це засвідчують соціологічні дослідження, які фіксують зникнення традиційної віри в трансцендентного (потойбічного, небесного) Бога, в якого вірять загалом лише 39% католиків і 26% протестантів. Так, в Німеччині вірять в Бога 25%, в Чехії – 28% населення. Це, звичайно, не войовничий атеїзм, який насаджувався комуністичною владою в країнах Східної і Центральної Європи: люди просто живуть без Бога, вони вважають, що «Бог і християнство – це феномени, що належать до минулої епохи» [10, s.21-22]. Постійно скорочується практикуюча релігійно-обрядова частина католицького і протестантського населення, яка «ніколи молитися, часом сповідається і причащається». У Німеччині таких 11%, Австрії – 23%, Бельгії – 19%, Чехії – 8%, Данії – 5%, Франції – 8%, Іспанії – 25%, Великобританії – 14%, Італії – 40%, Португалії – 37%, Словенії – 17%, Нідерландах – 4%, Україні – 17%. Загалом у цих країнах охрещується 43% народжуваних, вінчається – 27% осіб, які одружуються, хоронять за церковними обрядами – 48% [13, s.134-135].

Але для нас важливий інший аспект сучасної релігійності: наскільки вона є глибинною, «виношеною із глибини серця», усвідомлено практикованою і актуалізованою у щоденному житті. Для відповіді на це питання звернемося до великого за обсягом і ґрунтовного за змістом наукового соціологічного дослідження, проведеного міжнародними католицьким пасторальними теологами, починаючи з 1996р. до 2003р., в різних країнах Східної та Центральної Європи – Литві, Польщі, Румунії, Угорщині, Україні, Чехії, Словаччині, Словенії, Хорватії й феодальних землях колишньої НДР (Німецької Демократичної Республіки), тобто країн колишнього соціалістичного табору, які нині рухаються шляхом демократичних реформ [1].

Дослідженням виявлено, що значна частина населення цих країн вважає себе приналежною до певної конфесії або релігійною за усвідомленням. У Польщі 93% населення вважаються католиками, але лише 75% з них визнає себе людьми релігійними, а 18% католиків – це номінальні віруючі, які не вважають себе людьми релігійної віри. У Литві таких відповідно 72 і 68%; Хорватії 85 і 35%; Румунії (Семигір'я) 97 і 63%; Україні 55 і 32%. І це дало підставу пасторальним теологам за цими показниками характеризувати ці країни як *країни релігійної культури*.

Інші показники зафіксовані у таких країнах як: Словенія – 66% належать до певної конфесії, але 49% визнають себе людьми релігійними; Угорщина – відповідно 60 і 52%; Словаччина – 73 і 54%. Ці країни віднесені до *змішаної культури* (конфесійної і світської).

У Чехії 29% вважають себе релігійними і 27% належать до певної конфесії. У Східній Німеччині (колишній НДР) відповідно – 38% належать до певної конфесії і 25% населення вважає себе релігійними людьми. Ці країни характеризуються як *країни атеїстичної культури*.

Про що свідчать ці соціологічні показники? Виявлений у країнах *релігійної культури* відсоток різниці між конфесійною приналежністю і релігійною ідентичністю опитаних осіб

засвідчує, що надто багато людей, які за традицією чи народною культурою вважають себе приналежними до певної конфесії, за переконанням не є релігійними людьми. Ще нижчі показники релігійності (від 49 до 58%) населення фіксуються у *респондентів змішаної культури* (по суті релігійно секулярної) – Словенії, Угорщини, Словаччини. І найнижчий рівень релігійності в країнах *атеїстичної культури* – Чехії (29%), Східній Німеччині (25%). Хоча і в цих культурах – змішаній і атеїстичній – простежується та сама тенденція, як в країнах релігійної культури: перевищення конфесійної приналежності над суб'єктивною ідентифікацією релігійності. Таким чином, формалізована, номінальна конфесійна приналежність домінує над суб'єктивними, усвідомленими виявами релігійності.

На запитання «Важлива чи неважлива релігія для людини і суспільства?» отримані такі результати соціологічного опитування:

– *країни атеїстичної культури*: у Східній Німеччині релігію вважають неважливою для людини і суспільства 67% 18-30-річних, 55% 31-59-річних, 22% 60-65-річних; у Чехії відповідно 45, 35, 15%.

– у країнах *змішаної культури* релігію вважають неважливою для людини і суспільства: в Угорщині – 40% 18-30-річних, 22% 31-59-річних. Разом з тим важливою для людини і суспільства релігію визнали 25% 60-65-річних. У Словаччині ставляться до релігії як неважливій для людини і суспільства 35% 18-30-річних, 23% 31-59-річних, 25% 60-65-річних. У Словенії ставляться до релігії як неважливій 22% 18-30-річних, 25% 31-59-річних, 7% 60-65-річних.

– по-різному роль релігії в суспільстві та її місце в особистому житті оцінюється в країнах *релігійної культури*. У Польщі релігію визнають важливою 26% 18-30-річних, 39% 31-59-річних, 58% 60-65-річних. У Румунії відповідно 28, 58, 85%. У Литві відповідно 22, 24, 53%.

– в Україні релігію неважливою для людини і суспільства визнали 15% 18-30-річних, 12% 31-59-річних і 25% 60-65-річних.

Для нашого аналізу має істотне значення те, як самі організатори даного соціологічного дослідження – міжнародні католицькі пасторальні теологи, які працювали під час його проведення безпосередньо в парафіяльних громадах, оцінюють його результати. Їхня аналітика в основному зводиться до наступних висновків: у покоління, свідомість яких сформувалася в період панівного комунізму і атеїзму, зберігається накопичене негативне ставлення до релігії. Однак негативне ставлення до релігії молодих поколінь, зокрема учнівського віку, пояснюється тим, що викладачі релігії і катехизації, коли ці предмети стали складовою частиною шкільної програми, почали відчувати труднощі під час їх викладання, оскільки учні старших класів, найчастіше професійно-технічних училищ, не цікавляться релігією. Відтак, негативне ставлення молоді до викладання й вивчення релігії покладається на відповідальні церковні особи – священиків і єпископів, які начебто «поверхово і байдуже ставлять до проблеми релігійного виховання молодих поколінь учнів і студентів».

На наш погляд, враховуючи цей аспект, варто прислухатися до пояснень колишнього папи Івана Павла II, який безпосередньо і об'єктивно був освідомлений зі станом релігійності в Польщі та інших колишніх соціалістичних країнах Східної і Центральної Європи. Цей папа визнав, що релігійна свідомість в наш час «позбувається есхатологічного наповнення і сотеріологічної надії». «Відійшли в минуле часи, – констатує Іван Павло II, – коли на реколекціях і церковних проповідях «кінцеві питання» («а що там після смерті?») хвилювали віруючих, спонукали їх ставати на коліна, приводили до решіток сповідальниць, володіли спасаючим впливом». Цей папа визнав, що «есхатологія стала байдужою для сучасної людини – в нашій цивілізації»[6, с. 227].

Мабуть, варто погодитися з таким висновком папи, що людина сьогоденної постмодерністської, технологічно-інформаційної цивілізації несприятливо ставиться до традиційних богословських «кінцевих питань». І ця несприятливість пояснюється передовсім впливом секуляризації і глобалізації, з продукованим ними споживацьким поглядом, скерованим на користування благами цього світу, а не потойбічного, трансцендентного. Останній втратив свою актуальність, свій сенс.

У країнах, де проводилися соціологічні дослідження міжнародною мережею пасторальних теологів, виявлено різне за силою відчуття релігійного сенсу. Воно більш-менш наявне в *країнах релігійної культури*: Польща – 72% респондентів, Литва – 63, Хорватія – 78, Румунія (Семигір'я) – 80%. У країнах *змішаної культури* (релігійно-секулярної) показник релігійного сенсу респондентів значно нижчий: Словенія – 32%, Угорщина – 34%, Словаччина – 50%. У країнах *атеїстичної культури* закономірно він найнижчий: Східна Німеччина – 18%, Чехія – 22%.

В Україні виявлено таке ставлення до сенсу життя: релігійне – більше ніж у 60% респондентів, одночасно власний сенс фіксується у 78% і відсутність будь-якого сенсу – у 22%. Сумарна (100%) неспіввідносність респондентів релігійного і власного сенсу життя (60% + 78%) пояснюється тим, що частина опитаних поєднує в собі як релігійний, так і власний сенс свого земного буття. Тобто, це синкретичне поєднання релігійного (60%) і власного сенсу (78%). Але відсутність будь-якого сенсу (22%) стосується в основному молодого покоління (18-30-річних), яке сформувалося вже в умовах незалежної України.

Різновекторні орієнтації респондентів щодо сенсу свого життя пасторальними теологами пояснюється таким проблемним питанням: «Церкви у східно- та центральноєвропейських країнах повинні разом із церковним Собором чесно відповісти собі на питання: чи переважна орієнтація населення цих країн на особистий (безрелігійний) сенс життя є наслідок помилок, що їх припустилася Церква в минулому, коли в ній траплялися вчинки, які суперечать євангельському вченню, чи також є наслідком помилок теперішніх, які «не відповідають Святому духу»?

Очевидно, йдеться про те, що релігійність нової епохи на перетині ХХ і ХХІ ст. зазнала не лише істотної трансформації, а й деформації. Все більше людей вірять у найрізноманітніші надприродні сили й енергетичні сфери; читають гороскопи; шукають порад у біоенергетиків і ясновидців; приділяють велику увагу альтернативній медицині та парапсихології; займаються йогою та медитацією; захоплюються видіннями; формують своє розуміння життя і його сенс за допомогою вчень буддизму та індуїзму насамперед через віру в інкарнацію та можливість багаторазової самореалізації; надихаються давніми та новими міфами і саме в них знаходять шукану красу, цілісність і сенс життя, фактично без Бога.

Дослідженням пасторальних теологів виявлено, що у 10 країнах Східної і Центральної Європи уявлення про Бога, згідне з ученням церкви, мають лише 27% респондентів; власне уявлення про Бога – 45%; не можуть визначитися в тому, чи є вони релігійними – 10%; відносять себе до людей нерелігійних – 13%; вважають вчення про Бога обманом – 5% респондентів. В Україні відповідно за вище поданими визначеннями таких 32%, 43%, 15%, 8% і 2%. Наш висновок: незважаючи на потужну релігійну хвилю церковного піднесення у 90-х роках в Україні, спостерігається зростання схильності у людей самостійно проектувати власне, особисто підхоже уявлення про Бога (43%), а церковне (27%). Це виявлено не лише в осіб, віддалених від церкви, а й тих, які відвідують церковні богослужіння, але, очевидно, не розуміють або не сприймають істотного їх значення, тобто їх релігійна віра не є живою, сенсоутворюючою й смисложиттєвою.

Аналізуючи ці результати дослідження, необхідно звернути увагу на ці групи респондентів, які мають своє уявлення про Бога, і на тих, які не можуть визначитися, чи є вони релігійними людьми. Зрозуміло, що це не оцерковлені люди, хоча, можливо, деякі з них і відвідують Церкву, але, зрозуміло, що вони не є «співпричетним членами церкви», оскільки не сприймають або не усвідомлюють вповні канонічну, по-церковному основоположну ідею будь-якої християнської релігії – вчення про Бога. В Україні таких 64%. Саме альтернативні до церковних уявлень про Бога найбільше турбують пасторальних теологів, оскільки, як вони вважають, «йдеться про неформалізовану релігійність і сурогатне християнство».

Після такого висновку саме церковних авторитетів, якими є пасторальні теологи, які провели велике за обсягом і ґрунтовне за змістом соціологічне дослідження Ufbruch («Вибух»), у межах якого кількісними та якісними методами (що характеризує так зване «квантативне дослідження») вивчали стан і тенденції розвитку релігії і церкви за нових

демократичних умов у 10 колишніх соціалістичних країнах Східної і Центральної Європи, – стає зрозумілим чому в цих країнах є багато людей, які вважають себе атеїстами або схильними до атеїзму. Таких респондентів зафіксовано в Польщі близько 5%, Румунії – 5%, Хорватії – 12%, Литві – 15%, Україні – 15% (це країни *релігійної культури*). Таких респондентів у країнах змішаної (релігійно-світської) культури виявлено: у Словенії (48%), Угорщині (50%), Словаччині (27%). Відповідно у країнах *атеїстичної культури*: Чехії (68%), Східній Німеччині (колишні НДР) – 75%.

В даному випадку тут скоріше йдеться про так званий *практичний атеїзм*, який нещодавно, вже за понтифікату Бенедикта XVI, внесено до понятійно-категоріального словника Ватикану. У цьому понятті схоплено таке явище, як заміщення ідеологом часів колишнього атеїстичного матеріалізму ідеологемою, яка характеризує суспільство західного світу з властивим для нього секуляризмом і консумпціонізмом (споживацтвом). У постсоціалістичних країнах це явище сформувалося в умовах демократії, ринку, свободи світоглядного і віросповідного вибору. Разом із відновленням релігійної культури, заглушеної в цих країнах під час так званих соціалістичних перетворень, настала свобода вільного сповідання будь-якої релігії і відвідування будь-якої церкви, що в багатьох випадках стало даниною моди. Характерною ознакою цих змін є формування культури світськості (лаїстичної) у ставленні до релігії. Бажання жити так, щоб релігійна віра і сенс та спосіб безрелігійного життя йшли паралельно, але не пересікалися на життєвому шляху, тобто можна вірити або не вірити в Бога, але жити так, як нібито Бога немає.

По суті, створюється новий тип культури – не релігійної і не антирелігійної, а нейтрально-світоглядної, здебільшого побутово- чи звичаєво релігійної, але без особистого усвідомлення цінності релігійної віри, що й є чинником формування «схильності до атеїзму». Власне, про це сказав папа Бенедикт XVI під час свого візиту до Чехії на месі у м.Брно 27 вересня 2009 р.: «Тип культури, в якій живе ваша країна, є великим і багатозначним радикальним викликом для віри, а також для надії. За суттю, як віра, так і надія у релігійному сенсі у теперішній час зазнали своєрідного «пересування», оскільки їх зіпхнуто у приватну і абстрактну сферу, коли у практичному і публічному житті зміцнилося довір'я до наукового і економічного прогресу. Проте цей прогрес має два обличчя: створює можливості для набуття благ і одночасно відкриває негативну перспективу. Технічний прогрес, вдосконалення суспільних структур, безумовно, потрібні, але недостатні для гарантування морального здоров'я суспільства» [12, s. 17].

Головний редактор ватиканського часопису L'Osservatore Romano («Римський вісник») Гловані Маріо Віан зробив висновок більш істотнішого і масштабного значення, який стосується сучасних світоглядних процесів в постсоціалістичних країнах: «Ті перетворення, які після похмурих десятиліть домінування атеїстичних режимів почалися в країнах Східної і Центральної Європи, змінили обличчя нашого континенту. Після безкровного перевороту, який спільними силами зробили католики і прихильники лаїцизму, завершилася епоха гноблення і розпочалася нова епоха, в якій атеїстичний матеріалізм замінено на матеріалізм практичний» [12 s. 17].

Особливий Європейський Синод єпископів Католицької церкви займався аналізом різних форм і проявів атеїзму у країнах Східної і Центральної Європи, в тому числі й в Україні. У підготовчому документі цього Синоду відзначалося, що «силоміць прищеплений марксизм припинив існування, проте практичний атеїзм і матеріалізм поширилися по всій Європі». Хоч ніхто про це виразно не говорить і до такого способу життя не примушує, як раніше, вони все ж таки спрямовують людей до такого способу життя нібито Бога немає <...> У цьому культурному кліматі розвиваються та поширюються атеїзм, агностицизм і релігійна байдужість. Особистому релігійному сповіданню віри загрожує небезпека перетворення атеїзму на власне рішення» [214].

Проведене в Україні Центром Разумкова соціологічне дослідження в 2010р.[19] стосувалося питань есхатологічної свідомості сучасного віруючого в Україні. На перший погляд вражає висока градація релігійного населення: 82,7% опитаних в усіх регіонах

України засвідчили свою віру в Бога (це майже на 15% більше, ніж зафіксовано соціологічним дослідженням міжнародних пасторальних теологів). Разом з цим Центр Разумкова виявив 13,2% опитаних українців, які не вірять в Бога.

Простежимо вияви релігійності 82,7% опитаних, які вірять в Бога, в контексті їх есхатологічної свідомості: в існування безсмертної душі вірять 68,1%, не вірять 22,8%. В існування раю вірять 50,8%, не вірять 33,4%. В існування пекла вірять 50,1%, не вірять 34,4%. У життя після смерті у потойбічному світі вірять 48,8%, не вірять 36,7%. Разом з тим у чудотворну силу святих реліквій (мощей, ікон, ладанок) вірять 63,1% віруючих в Бога. У переселення душ («після смерті люди знову відроджуються в іншому вигляді») вірять 36,4% віруючих в Бога, що засвідчує їх не християнську, а скоріше буддійську релігійність, яка, до речі, дуже модна серед значної частини населення, здебільшого молоді.

За конфесійною вибіркою, в існування безсмертної душі вірять 73,6% парафіян УПЦ Московського патріархату, 83% парафіян УПЦ Київського патріархату і 87,3% парафіян Української греко-католицької Церкви (УГКЦ). В існування раю вірять відповідно – 55,3; 67,5; 80,9%. В існування пекла – 62,5; 60,8; 75,5%. Існування диявола визнають відповідно 53,9; 57,8; 71,1%. У переселення душ вірять – 40,2; 41,1; 32,9 парафіян УПЦ МП, УПЦ КП і УГКЦ.

Отже, есхатологічна самосвідомість віруючих православних і греко-католиків істотно розходиться з їх вірою в Бога. Тоді виникає питання: для чого ці люди відвідують свої церкви? Візьмемо регіональний зріз і відповіді тих прихожан, які відвідують богослужіння, беруть участь у релігійних службах: «щоб спілкуватися з Богом» - на Заході України таких 64,2%, у Центрі – 41,3%, на Півдні – 42,2%, на Сході – 37,2%. За конфесійною вибіркою серед вірян УПЦ Московського патріархату таких 44,2%, УПЦ Київського патріархату – 47,2%, УГКЦ – 67,9%. Відвідують богослужіння, вважаючи це «традицією мого народу»: на Заході України – 28,9%, у Центрі – 33%, на Півдні – 25,9%, на Сході – 33,5%. За конфесійною вибіркою до цієї категорії віднесли себе 28,9% віруючих УПЦ МП, 32,6% УПЦ КП і 34,3% УГКЦ.

І, зрештою, такий показник сенсу відвідування церковних богослужінь: «щоб сповідатися і причащатися». Таких євхаристійно зорієнтованих віруючих на Заході України – 38,6%, у Центрі – 7%, на Півдні – 11,8%, на Сході – 14,1%. За конфесійною вибіркою серед прихожан УПЦ МП таких 17,4%, УПЦ КП – 26,6%, УГКЦ – 39,9%. Відтак, ці групи опитаних можуть бути показником рівня релігійної вмотивованості оцерковлених віруючих у їх ставленні до есхатологічної і сотеріологічної наповненості своєї віри, що засвідчує їхню співпричетність з християнською спільнотою у євхаристійному таїнстві.

Інші ракурси соціологічного дослідження дають достатню підставу для висновку, що релігія не впливає на якість особистого і сімейного життя українців, не виступає формуючим чинником особистої поведінки, суспільної активності, світовідчуття і світорозуміння людини. Передовсім незначне місце посідає релігія в сімейному житті. Найважливіші якості, які потрібно виховувати в сім'ї, серед опитаних отримали такий рейтинг: працелюбність – 74,8%, почуття відповідальності – 58,6%, терпимість та повага до інших – 57,3%, рішучість, наполегливість – 45,1%, бережливість – 42,2%, вміння тримати себе в товаристві – 42,1%, незалежність – 32,6%, слухняність – 20,5%, релігійність – 16,8%.

Останнє місце релігії як цінності у сфері особистого і сімейного життя – закономірне явище секулярного світу. Українські виміри місця і ролі релігії в сімейній сфері збігаються з європейськими показниками.

Разом з тим, роль самої церкви та релігійних організацій в суспільному, політичному житті українського суспільства в цілому оцінюється позитивно. Значна частина українців вважає церкву вагомим елементом громадського життя (42%), який істотно впливає на суспільно-політичні трансформації в Україні (майже 67%). Це відображає суспільну оцінку церковного чинника в Революції гідності, під час якої церква була складовою і надихаючою частиною Майдану.

Висновок.

1. Чинником формування секулярної релігійності виступає науковий раціоналізм і науково-технічна культура, розум і знання, які характеризують технологічно-інформаційну стадію розвитку людства, наслідком якої є глибока криза віри, утрата сучасною релігійністю есхатологічного і євхаристійного вимірів віри, занепад релігійної практики.

2. Тотальна секуляризація характерна для найбільш розвинутих країн Європи, в яких відбувається дехристиянізація, що проявляється в трансформації традиційного християнства, девальвації цінностей християнської культури, дехристиянізації більшості населення, яке все більше відмежовується від церкви та традиційної релігійності, проявляючи схильність до споживацького, консумпційного способу життя, практичного атеїзму.

3. У країнах Східної і Центральної Європи після демонтажу комуністично-атеїстичного стану речей не відбулося сподіваного релігійного ренесансу, оскільки, як засвідчують соціологічні результати дослідження, формалізована, номінальна конфесійна приналежність домінує над суб'єктивно усвідомленими виявами релігійності. Відсутність «живої віри» у значної частини населення (40 – 50%), здебільшого у другого і третього покоління «прав людини» (післявоєнного покоління), яке вважається «втраченим для релігії», – найістотніша ознака секуляризації. Більшість населення цих країн не вважають релігію важливою для сучасної людини і суспільства.

4. Відбувається трансформація і деформація традиційної християнської релігійності: зникає традиційне церковне уявлення про трансцендентність, зокрема Бога, яке замінюється власними уявленнями і новими виявами позахристиянської релігійності, які деформує «живу віру», перетворюючи її в «язичницький сурогат».

5. Створюється новий тип, по суті, секулярної релігійності без усвідомлення есхатологічних і євхаристійних вимірів християнської віри, а відтак – і новий тип культури: не релігійної і не антирелігійної, а нейтрально-світоглядної, здебільшого побутово-звичаєвої з дотриманням традиційних форм обрядовості, але без усвідомленої «живої віри», що є чинником, формуючим схильність до практичного атеїзму.

6. Для покоління українців, сформованого в незалежній Україні, релігія, як засвідчують результати соціологічного дослідження релігійності, посідає останнє місце серед цінностей, які є визначальними для особистого і сімейного життя; есхатологічна, євхаристійна релігійність, морально-етична цінність релігійного світогляду не зрозуміла і не затребувана як стабілізуючий і креативний життєвий чинник.

Література

1. Андраш Мате-Тот, Павел Міклушак. Земля, що не тече молоком і медом. – Івано-Франківська Теологічна Академія. – Івано-Франківськ, 2004.
2. Державно-церковні відносини в Україні: особливості й тенденції розвитку. Інформаційно-аналітичний матеріал Центру Разумкова. – 8 лютого 2011р.
3. Католицький вісник. – К., 2012. – №19.
4. Католицький вісник. – К., 2012. - №2.
5. Католицький вісник. – К., 2012. - №23.
6. Папа Іоанн Павел II. Переступить порог надежды. – М., 1995. – 227с.
7. J.Ashworth and Farthing. Churchgoing in the UK: A report from Tearfund on church attendance in the UK. – London: Teafund Publications, 2007.
8. Callum Brown. The Death of Christian Britain. – Abingdon Routledge, 2007.
9. Gordon Bates. Church Army News. – April 1998.
10. L'Osservatore Romano (pol.wyd) – Roma, 2007. – № 2.
11. L'Osservatore Romano (pol.wyd). – Roma, 2012. – №7 – 8.
12. L'Osservatore Romano (pol.wyd.). – Roma, 2009. – №11 – 12.
13. Stachowski Zbigniew. Europejski i polski model religijności // Віра і розум. – Львів, 2010.

Literatura

1. Andrash Mate-Tot, Pavel Miklushchak. Zemlya, shcho ne teche molokom i medom. – Ivano-Frankivs'ka Teologichna Akademiya. – Ivano-Frankivs'k, 2004.
2. Derzhavno-cerkovni vidnosini v Ukraïni: osoblivosti j tendencii rozvitku. Informacijno-analitichnij material Centru Razumkova. – 8 lyutogo 2011r.
3. Katolic'kij visnik. – K., 2012. – №19.
4. Katolic'kij visnik. – K., 2012. – №2.
5. Katolic'kij visnik. – K., 2012. – №23.
6. Papa Ioan Pavel II. Perestupit' porog nadezhdy. – M., 1995. – 227s.
7. J.Ashworth and Farthing. Churchgoing in the UK: A report from Tearfund on church attendance in the UK. – London: Tearfund Publications, 2007.
8. Callum Brown. The Death of Christian Britain. – Abingdon Routledge, 2007.
9. Gordon Bates. Church Army News. – April 1998.
10. L'Osservatore Romano (pol.wyd) – Roma, 2007. – № 2.
11. L'Osservatore Romano (pol.wyd). – Roma, 2012. – №7 – 8.
12. L'Osservatore Romano (pol.wyd.). – Roma, 2009. – №11 – 12.
13. Stachowski Zbigniew. Europejski i polski model religijności // Vira i rozum. – L'viv, 2010.

Iarotska Olga

The secular religiosity as identifying of losing the experience of «living faith»

The article explored different aspects of detection of modern religiosity in Europe, particularly in the former socialist countries of Eastern and Central Europe and Ukraine in context of the meaning of life, the idea of transcendence, eschatological consciousness, eucharistic orientation of believers, the practice of «living faith» in daily life, the impact of religious belief on the quality of personal and family life, social activity, attitude and outlook of man

Among big problems and issues that were investigated by the international Catholic Sociological network of pastoral theologians and Ukrainian Razumkov Center, the article examines related to subjective perceptions of respondents image of God, judgments about the importance of religion to the individual and society, the personal identification of persons as religious, secular prone to atheism, attitude to religious rites and sacraments, youth verification in Eastern and Central Europe as carriers of religious culture, a mixed religious-secular culture, atheistic religion.

Keywords: meaning of life, eschatological consciousness, eucharistic orientation, religious culture and secular culture, the crisis of faith, surrogate religion, practical atheism, secularization.

Надійшла до редакції 1.04.2016 р.